

Журавель Дарина Павлівна,
студентка 3-го року навчання бакалаврської програми
«Право» факультету правничих наук
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ОГЛЯД ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ, РОЗТАШОВАНІ НА ТЕРИТОРІЇ КРИМУ

Окупація та анексія Криму російською федерацією, що розпочались у лютому–березні 2014 р., властиво зумовили появу цілої низки правових проблем. Останні найперше асоціюються із правом публічним, як-от питання притягнення держави-агресора та її військово-політичного керівництва до міжнародно-правової відповідальності, що нині стоїть гостро як ніколи.

43

Проте виклики приватноправового характеру, пов'язані з анексією росією українського півострова, не менш нагальні. Зауважте, що скарги, які розглядає Європейський суд з прав людини в міждержавній справі «Україна проти росії (щодо Криму)»¹, стосуються систематичного порушення останньою особистих немайнових прав, зокрема права на життя, права на свободу та особисту недоторканність, права на повагу до приватного і сімейного життя тощо. Крім того, йдеться про практику експропріації майна фізичних та юридичних осіб без компенсації, що набула неабиякого розмаху. Звідси вбачаємо, що потреба

¹ Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» (Заяви № 20958/14 та 38334/18) від 16.12.2020 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207622> (дата звернення: 24.01.2024).

виявлення та розв'язання проблем права власності (як приватної, так і публічної) на об'єкти, розташовані в Криму, не втрачає своєї актуальності.

У Регіональному центрі з прав людини встановили, що захоплення майна на півострові здійснювалося насамперед шляхом «націоналізації» ². До прикладу, 17 березня 2014 р. так звана «Державна рада Республіки Крим» постановила «націоналізувати у власність Республіки Крим цілісні майнові комплекси підприємств, що належали до сфери управління Міністерства інфраструктури України та Міністерства аграрної політики та продовольства України, що розташовувалися на території Республіки Крим та м. Севастополя» ³. До них, серед іншого, належали п'ять морських торговельних портів — Керченський, Феодосійський, Ялтинський, Севастопольський і Євпаторійський. Зрештою, окресленим чином псевдовлада Криму привласнила майно всіх державних органів України ⁴ та щонайменше 330 державних підприємств ⁵.

² Crimea beyond rules. Thematic review of the human rights situation under occupation. Vol. 6. Occupied property / edited by R. Martynovsky. Kyiv, 2021. P. 42. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Property-disclaimer-IRF.pdf> (дата звернення: 25.01.2024).

³ О национализации предприятий и имущества морского транспорта сферы управления Министерства инфраструктуры Украины и Министерства аграрной политики и продовольствия Украины, расположенных на территории Республики Крым и города Севастополя: Постановление Государственного Совета Республики Крым от 17 марта 2014 г. № 1757-6/14. URL: <http://crimea.gov.ru/act/11761> (дата звернення: 10.01.2024).

⁴ Crimea beyond rules. Thematic review of the human rights situation under occupation. Vol. 6. Occupied property / edited by R. Martynovsky. Kyiv, 2021. P. 42. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Property-disclaimer-IRF.pdf> (дата звернення: 25.01.2024).

⁵ Ibid. P. 68.

Подібна «нормотворчість» слугувала способом захоплення і приватної власності. Зокрема, вже згадана «держрада Республіки Крим» без жодного натяку на відшкодування «націоналізувала» рухоме та нерухоме майно Кримської філії ПАТ «Укртелеком», телекомунікаційної групи «Vega», ПрАТ «Київстар»⁶, а також ПАТ «Акціонерна компанія “Кримавтотранс”»⁷. Схожа доля, як стверджують дослідники, спіткала щонайменше десятки підприємств приватної форми власності, що розташовувалися на півострові⁸.

Натомість привласнення майна фізичних осіб провадила псевдоюстиція. Під час моніторингу рішень, ухвалених окупаційними судами у 2014–2019 рр., фахівці з'ясували, що «загальна кількість жертв порушень права власності на окупованій території АР Крим та м. Севастополя становить 3984 особи»⁹. Слід наголосити, що кампанію із захоплення приватної власності фізичних осіб було виважено сплановано. Свідченням цього, наприклад, слугує державний контракт на надання комплексних юри-

45

⁶ О внесении изменений в Постановление Государственного Совета Республики Крым от 30 апреля 2014 года № 2085-6/14 «О вопросах управления собственностью Республики Крым»: Постановление Государственного Совета Республики Крым от 27 февраля 2015 г. № 501-1/15. URL: <http://crimea.gov.ru/act/13327> (дата звернення: 14.01.2024).

⁷ О внесении изменений в Постановление Государственного Совета Республики Крым от 30 апреля 2014 года № 2085-6/14 «О вопросах управления собственностью Республики Крым»: Постановление Государственного Совета Республики Крым от 27 февраля 2015 г. № 493-1/15. URL: <http://crimea.gov.ru/act/13319> (дата звернення: 14.01.2024).

⁸ Crimea beyond rules. Thematic review of the human rights situation under occupation. Vol. 6. Occupied property / edited by R. Martynovsky. Kyiv, 2021. P. 43. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Property-disclaimer-IRF.pdf> (дата звернення: 25.01.2024).

⁹ Ibid. P. 50.

Подібна «нормотворчість» слугувала способом захоплення і приватної власності. Зокрема, вже згадана «держрада Республіки Крим» без жодного натяку на відшкодування «націоналізувала» рухоме та нерухоме майно Кримської філії ПАТ «Укртелеком», телекомунікаційної групи «Vega», ПрАТ «Київстар»⁶, а також ПАТ «Акціонерна компанія “Кримавтотранс”»⁷. Схожа доля, як стверджують дослідники, спіткала щонайменше десятки підприємств приватної форми власності, що розташовувалися на півострові⁸.

Натомість привласнення майна фізичних осіб провадила псевдоюстиція. Під час моніторингу рішень, ухвалених окупаційними судами у 2014–2019 рр., фахівці з'ясували, що «загальна кількість жертв порушень права власності на окупованій території АР Крим та м. Севастополя становить 3984 особи»⁹. Слід наголосити, що кампанію із захоплення приватної власності фізичних осіб було виважено сплановано. Свідченням цього, наприклад, слу-

45

⁶ О внесении изменений в Постановление Государственного Совета Республики Крым от 30 апреля 2014 года № 2085-6/14 «О вопросах управления собственностью Республики Крым»: Постановление Государственного Совета Республики Крым от 27 февраля 2015 г. № 501-1/15. URL: <http://crimea.gov.ru/act/13327> (дата звернення: 14.01.2024).

⁷ О внесении изменений в Постановление Государственного Совета Республики Крым от 30 апреля 2014 года № 2085-6/14 «О вопросах управления собственностью Республики Крым»: Постановление Государственного Совета Республики Крым от 27 февраля 2015 г. № 493-1/15. URL: <http://crimea.gov.ru/act/13319> (дата звернення: 14.01.2024).

⁸ Crimea beyond rules. Thematic review of the human rights situation under occupation. Vol. 6. Occupied property / edited by R. Martynovsky. Kyiv, 2021. P. 43. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Property-disclaimer-IRF.pdf> (дата звернення: 25.01.2024).

⁹ Ibid. P. 50.

дичних послуг¹⁰, укладений 30 грудня 2016 р. між так званим «Департаментом апарату Губернатора та Уряду Севастополя» і ТОВ «Правозахист» (далі — контракт). З умов контракту вбачається, що впродовж 2017 р. до псевдосудів в інтересах «Департаменту з майнових і земельних відносин міста Севастополя» мало б надійти близько 2500 позовів про визнання недійсними актів, пов'язаних із наданням земельних ділянок у користування/власність, та/або витребування цих земельних ділянок із чужого незаконного володіння. Зважаючи на згадану кількість жертв, можна припустити, що ТОВ «Правозахист» виявилось напрочуд добросовісним контрагентом.

Крім того, 20 березня 2020 р. путін видав указ¹¹, згідно з яким ледь не всю територію Кримського півострова було внесено до переліку прикордонних територій. Земельні ділянки на таких територіях, відповідно до вимог законодавства рф, не можуть належати на праві власності іноземним громадянам, особам без громадянства та іноземним юридичним особам, отже, мають бути відчужені власниками (частина 3 статті 15 Земельного кодексу рф¹², частина 1 статті 238 Цивільного кодексу рф¹³). Оскільки

¹⁰ Ibid. Pp. 110–116.

¹¹ О внесении изменений в перечень приграничных территорий, на которых иностранные граждане, лица без гражданства и иностранные юридические лица не могут обладать на праве собственности земельными участками, утвержденный Указом Президента Российской Федерации от 9 января 2011 г. № 26: Указ Президента Российской Федерации от 20 марта 2020 г. № 201. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45294> (дата звернення: 10.01.2024).

¹² Земельный кодекс Российской Федерации: Кодекс Российской Федерации от 25 октября 2001 г. № 136-ФЗ в ред. Федерального закона от 04 августа 2023 г. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/17478/page/1> (дата звернення: 10.01.2024).

¹³ Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть первая: Кодекс Российской Федерации от 26 января 1996 г. № 14-ФЗ в ред.

абсолютну більшість таких «іноземців» в Криму становлять громадяни України (близько 10 тисяч осіб)¹⁴, окреслене скидається на помсту найперше тим із них, які відмовились від російського громадянства, втім, і далі проживають на півострові. Припускаємо, що на виконання згаданих положень окупаційні суди охоче продають відповідні земельні ділянки або ж відчужують їх в інтересах окупаційної адміністрації.

Треба зазначити, що наведені виклики знаходять своє відображення передусім в частині 3 статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р.¹⁵ (далі — Закон). Вбачається, що будь-які акти, видані окупаційними органами, як-от постанови «держради Республіки Крим», а також рішення окупаційних судів, що утверджували захоплення власності, є недійсними і не створюють жодних правових наслідків. Проте цього, вочевидь, замало, щоб захистити порушене рф право власності на об'єкти, розташовані на півострові.

Зрештою, постає питання відшкодування шкоди, завданої через захоплення, а подекуди й знищення майна державою-окупантом. Назагал відповідний обов'язок

47

Федерального закона от 24 июля 2023 г. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/8804> (дата звернення: 10.01.2024).

¹⁴ По данным Росреестра более 11,5 тысяч земельных участков в Крыму на приграничных территориях РФ принадлежит иностранцам – Александр Спиридонов. URL: https://gkgreg.rk.gov.ru/articles/a3e16779-09db-424e-a6f0-ca6dcb73d78d?fbclid=IwAR3cd3uDCYiLMgCGQWVrT4jmk2X6UYl-KKlSyGT9C_6rt9XQXI4FOJic9D0 (дата звернення: 15.01.2024).

¹⁵ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII в ред. Закону України від 18 жовтня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 25.01.2024).

у повному обсязі покладається на рф, про що йдеться в частині 9 статті 5 Закону. Однак спершу необхідно встановити розмір збитків, що їх зазнали держава Україна, її громадяни і юридичні особи. Зокрема, Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затверджена Указом Президента України від 24.03.2021 р.¹⁶ (на сьомому році війни), передбачає, що Україна здійснює постійний моніторинг фактів протиправного заволодіння, користування та розпоряджання рф, її окупаційною адміністрацією майном, зокрема земельними ділянками, різних форм власності в Криму. Також формують доказову базу з метою захисту порушених прав і законних інтересів у судовому порядку, посилення санкцій.

48

Проте навіть за системної роботи всіх без винятків органів державної влади та органів місцевого самоврядування на згаданий результат сподіватися, що рф виконає відповідні рішення, марно. Втім, як наголошує Л. А. Музика, останнє «не повинно зупинити процес звернень наших громадян і держави до міжнародних інстанцій з метою захисту своїх порушених прав»¹⁷. Натомість це має спонукати не лише до протистояння із державою-агресором у міжнародних судах, а й до пошуку можливих джерел і механізмів відшкодування завданої шкоди на національному рівні. Вагомим кроком у цьому напрямі слугувало впровадження процедури примусового вилучення в Україні об'єктів права власності рф та її рези-

¹⁶ Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 117/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (дата звернення: 26.01.2024).

¹⁷ Музика Л. А. Концепція цивільно-правової політики України : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2020. С. 475.

дентів ¹⁸, а також доповнення переліку санкцій стягненням у дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, яка створює загрози національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України ¹⁹.

Насамкінець констатуємо, що досліджувана проблема захоплення росією майна, розташованого на українському півострові, породжує безліч інших викликів приватно-правового характеру (зокрема, необхідність відшкодування завданої шкоди). Водночас лише всебічне дослідження кримського досвіду дасть змогу ідентифікувати наявні проблеми, відшукати шляхи їх вирішення та зрештою розробити ефективну стратегію деокупації та реінтеграції окупованих територій, ба більше, втілити її в життя.

¹⁸ Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022 р. № 2116-IX в ред. Закону України від 01.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text> (дата звернення: 26.01.2024).

¹⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих: Закон України від 12.05.2022 р. № 2257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#n58> (дата звернення: 26.01.2024).